

TAJNA DIPLOMACIJA DIJELA KATOLIČKIH SVEĆENIKA I SVJETOVNJAKA POČETKOM PRVOGA SVJETSKOG RATA: HRVATSKI KATOLIČKI POKRET/HRVATSKI KATOLIČKI SENIORAT I RIJEČKA SPOMENICA (1915.)¹

Zlatko MATIJEVIĆ

Zagreb

Zlatko, Marulićev trg 17, 10000 Zagreb
zlatko.matijevic1@zg.t-com.hr

Početkom Prvoga svjetskog rata skupina hrvatskih i slovenskih katoličkih svećenika i svjetovnjaka, pripadnika Hrvatskoga katoličkog pokreta i Slovenskoga katoličkog pokreta, sastavili su tzv. Riječku spomenicu (1915.) u kojoj su od pape Benedikta XV. tražili pomoć u zaštiti nacionalnih prava svojih naroda. Središnje osobe cijele akcije oko pripremanja, sastavljanja i uručivanja Spomenice Svetom Ocu bili su krčki biskup Antun Mahnić, vlč. Fran Binički i o. Jozo Milošević.

KLJUČNE RIJEČI: *Hrvatski katolički pokret, Hrvatski katolički seniorat, papa Benedikt XV., Riječka spomenica, biskup Antun Mahnić, o. Jozo Milošević, vlč. Fran Binički*

Prvi svjetski rat,² kao uostalom i mnogi prije njega, nije zaobišao Katoličku Crkvu. Iako je Sveta Stolica zauzela neutralno stajalište prema zaraćenim stranama, tj. Središnjim vlastima (Njemačka i Austro-Ugarska Monarhija te Italija) i silama Antante (Velika Britanija, Francuska i Rusija) te njihovim saveznicama, to ipak nije značilo da se dio katoličkog svećenstva, neovisno o svome hijerarhijskom položaju, neće zauzimati za ostvarenje određenih dalekosežnih političkih ciljeva usko povezanih s interesima katoličanstva.

Dio hrvatskih i slovenskih katoličkih svećenika, zajedno s nekolicinom njima bliskih svjetovnjaka, okrenuo se nepunu godinu dana nakon otpočinjanja ratnih djelovanja³ tajnim

¹ Članak je proširena inačica izlaganja na znanstvenom skupu »Svećenici i politika« iz 2023. godine. Nastao je u sklopu istraživanja na projektu pod naslovom Mapiranje parlamentarnih izbora u Hrvatskoj, 1848–1918, HZZ, Mappar–5148.

² Vidi: Annika MOMB AUER, *Uzroci Prvog svjetskog rata: kontroverze i konsenzus*, Zagreb, 2014.

³ Vidi: Slavko PAVIČIĆ, *Hrvatska vojna i ratna povijest i Prvi svjetski rat*, Split, 2009.; Josip HORVAT, *Prvi svjetski rat: Panorama zbivanja 1914. – 1918.*, Zagreb, 1967.

aktivnostima u nastojanju da za Hrvatsku (Trojedna Kraljevina Hrvatska, Slavonija i Dalmacija) i Istru te slovenske zemlje, tada sastavne dijelove Austro-Ugarske Monarhije,⁴ osiguraju što povoljniji položaj na predmnijevoj mirovnoj konferenciji.

Riječka spomenica⁵ iz proljeća 1915. godine ne može se sagledati i objasniti izvan konteksta nastanka, postojanja i djelovanja Hrvatskoga katoličkog pokreta (HKP)⁶ i njegove polutajne elitne organizacije Hrvatskoga katoličkog seniorata (HKS). Pojava HKP-a nije bila usamljen slučaj u povijesti Katoličke Crkve. Takav tip katoličkog organiziranja najprije je nastao u njemačkim zemljama krajem prve polovice 19. stoljeća, a odatle se širio i u druge europske države, pa tako i u Hrvatsku. Iako je svim tim pokretima bila zajednička obrana stečenih prava Katoličke Crkve pred naletima tadašnjih liberalnih i socijalističkih ideja⁷ i širenje kršćanskog (katoličkog) svjetonazora na sva područja javnog života, oni nisu imali jedinstvenu organizacijsku formu. Naime, svaki je od njih razvijao one ustrojbene oblike koji su najbolje odgovarali sredinama u kojima su djelovali. Takvo stanje stvari treba u prvom redu pripisati činjenici da su svi katolički pokreti nastali »odozdo«, tj. od vjernika samih,⁸ a nisu bili poticani od crkvene hijerarhije, tj. »odozgo«, kao što je to kasnije bio slučaj s Katoličkom akcijom.⁹

Pokretač HKP-a bio je krčki biskup dr. Antun Mahnić,¹⁰ šutljivi sudionik Prvoga hrvatskog katoličkog sastanka, održanog u Zagrebu 1900. godine,¹¹ koji je uočio na tom sastanku iznesenu ideju o nužnosti stvaranja organizacije hrvatske sveučilišne katoličke

⁴ Vidi: Alan John Percivale TAYLOR, *Habsburška Monarhija 1809–1918*, Zagreb, 1990.

⁵ Literaturu i izvore vidi: Zlatko MATIJEVIĆ, »Tajna diplomatska aktivnost o. Jozе Miloševića: Riječka spomenica (1915.)«, *Hrvatska provincija sv. Jeronima franjevacа konventualaca: Posljednjih stotinu godina (1907. – 2007.): Neki poznatiji likovi. Radovi znanstvenog skupa održanog u Zagrebu 29. i 30. rujna 2008.* (ur. Ljudevit MARAČIĆ), Drugi svezak, Zagreb, 2009., str. 365–370.

⁶ Vidi: Jure KRIŠTO, *Hrvatski katolički pokret (1903. – 1945.)*, Zagreb, 2004.; Juraj KOLARIĆ, *Hrvatski katolički pokret (1900. – 1945.)*, Zagreb, 2020.

⁷ Vidi: Mirko Juraj MATAUŠIĆ, »Odnos Katoličke Crkve prema novijim idejnim strujanjima u hrvatskim zemljama«, *Bogoslovska smotra*, god. 55, br. 1–2, Zagreb, 1985., str. 196–216; Mirjana GROSS, »Liberalizam i klerikalizam u hrvatskoj povijesti (19. i početak 20. stoljeća)«, *Naše teme*, god. 31, br. 6–7, Zagreb, 1987., str. 846–858; Ivan MARKEŠIĆ, »Katolički pokreti – europski kontekst«, *Hrvatski katolički pokret. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa održanog u Zagrebu i Krku od 29. do 31. ožujka 2001.* (ur. Zlatko MATIJEVIĆ), Zagreb, 2002., str. 57–76.

⁸ Bonifacije PEROVIC, *Hrvatski katolički pokret: Moje uspomene*, Roma, 1976., str. 17.

⁹ Krajem prosinca 1922. papa Pio XI. je svojom enciklikom *Ubi arcano Dei* proglasio i definirao Katoličku akciju. Vidi: Ivan ŠARIĆ, *Katolička Akcija*, Sarajevo, 1925.; Ivan ŠARIĆ, *Za Katoličku Akciju*, Sarajevo, s. a.; Ivan MERZ, *Katolička Akcija: Narav i definicija – cilj – sredstva*, Šibenik, 1927.; *Katolička Akcija i Katolički Pokret*, Sarajevo, s. a.; Josip PIZZARDO, *Katolička Akcija*, Zagreb, 1934.; Lav ZNIDARČIĆ, »Hrvatski katolički pokret i Katolička akcija«, *Hrvatski katolički pokret. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa održanog u Zagrebu i Krku od 29. do 31. ožujka 2001.* (ur. Zlatko MATIJEVIĆ), Zagreb, 2002., str. 629–638; Zdravko MATIĆ – Frano STOJIĆ, »Razvoj Katoličke akcije u Hrvatskoj nakon Ivana Merza«, *Crkva u svijetu*, god. 52, br. 2, Split, 2017., str. 219–248.

¹⁰ Vidi: Ignacije RADIĆ, *Doktor Antun Mahnić biskup krčki*, Slav. Požega, 1940.; *Mahnićev simpozij u Rimu* (ur. Edo ŠKULJ), Celje, 1990.; Antun BOZANIĆ, *Biskup Mahnić pastir i javni djelatnik u Hrvata*, Zagreb – Krk, 1991.

¹¹ Vidi: *Prvi hrvatski katolički sastanak održavan u Zagrebu dne 3., 4. i 5. rujna godine 1900.* (ur. Stjepan KORENIĆ), Zagreb, 1900.; Mario STRECHA, »'Mi smo Hrvati i katolici'. Prvi hrvatski katolički sastanak – pokušaj afirmacije katoličkog hrvatstva«, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, vol. 27, br. 1, Zagreb, 1994., str. 127–162; Mario STRECHA, *Katoličko hrvatstvo: Počeci političkog katolicizma u banskoj Hrvatskoj (1897. – 1904.)*, Zagreb, 1997., str. 129–168.

mladeži.¹² Biskup je, pozorno prateći idejna kretanja u Hrvatskoj, zaključio da se javni život hrvatskog naroda susreće s istim ili sličnim problemima kao i onaj kod Slovenaca te da su kršćanstvo, i na njemu utemeljen svjetonazor, sve više ugroženi širenjem liberalnih ideja. Kako bi se učinkovito ulovio u koštac s, prema njegovu shvaćanju, negativnim tendencijama u hrvatskom društvu, biskup je pokrenuo časopis *Hrvatska straža*,¹³ kojem je bila namijenjena teška uloga beskompromisnog braniča katoličkih načela u javnom životu hrvatskih vjernika, ponajprije »naobražene ruke«, tj. inteligencije.¹⁴ Časopis je dobro prihvaćen od dijela katoličkog svećenstva i osobito od studenata na bogoslovnim učilištima.¹⁵ Izlazak prvog broja novopokrenutog časopisa (1903.) označava početak konkretnog rada na organiziranju HKP-a.

Važan korak u daljnjem razvoju HKP-a bio je osnutak Hrvatskoga katoličkog akademskog društva »Domagoj« u Zagrebu 1906. godine.¹⁶ Odmah poslije osnivačke skupštine domagojci su započeli okupljati katoličku mladež po svim srednjim školama u banskoj Hrvatskoj. Svojim su ih radom nastojali potaknuti na uzoran vjerski život i provođenje ideja tadašnjega katoličkog socijalnog nauka u hrvatskom društvu.¹⁷

Biskup Mahnić je sam, bez pomoći ostalih članova katoličkog episkopata u Hrvatskoj, idejno usmjeravao i pratio organiziranje katoličke mladeži, ali se nije upletao u unutarnje ustrojstvo njihovih društava. Ipak, povremeno im je upućivao poslanice kojima je davao smjernice njihovu radu.¹⁸

Sudbonosan događaj za daljnji razvoj HKP-a bio je osnutak katoličkog Seniorata. Krajem 1912. godine, na poticaj biskupa Mahnića, pokrenuto je osnivanje HKS-a. Njegov neposredan prethodnik bio je Sekretarijat, tj. središnje tijelo u kojem su bila centralizirana vodstva svih organizacija HKP-a. Osnivačka je sjednica održana 30. ožujka 1913. u Ljubljani,¹⁹ tijekom održavanja Drugoga hrvatskog katoličkog sastanka.²⁰ Seniorat nije bio originalan izum hrvatskih organiziranih katolika. Dapače, on je, kao oblik vođenja katoličkih organizacija, postojao i u drugim zemljama Monarhije. Prema Mahnićevoj zamisli, Seniorat je trebao biti organizacija katoličkih intelektualaca obaju spolova, bivših članova hrvatskih katoličkih akademskih društava (»Domagoj«, »Hrvatska«, »Preporod«, »Kačić« i dr.) i bogoslovskih zborova (»Bakula«, »Akvinac« i dr.), koji bi pod vodstvom svojih

¹² Jure KRIŠTO, *Prešućena povijest: Katolička crkva u hrvatskoj politici 1850.–1918.*, Zagreb, 1994., str. 164.

¹³ J. KRIŠTO, *Hrvatski katolički pokret (1903. – 1945.)*, str. 33–38.

¹⁴ A. BOZANIĆ, *Biskup Mahnić pastir i javni djelatnik u Hrvata*, str. 102.

¹⁵ *Isto*, str. 103–104.

¹⁶ Ivan MARKEŠIĆ, »Početci djelovanja Hrvatskoga katoličkog akademskog društva 'Domagoj'«, *Hrvatski katolički pokret. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa održanog u Zagrebu i Krku od 29. do 31. ožujka 2001.* (ur. Zlatko MATIJEVIĆ), Zagreb, 2002., str. 309–320.

¹⁷ Vidi: Stipe TADIĆ, »Radanje socijalnog katolicizma u Katoličkoj Crkvi u Hrvatskoj«, *Hrvatski katolički pokret. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa održanog u Zagrebu i Krku od 29. do 31. ožujka 2001.* (ur. Zlatko MATIJEVIĆ), Zagreb, 2002., str. 219–234.

¹⁸ A. BOZANIĆ, *Biskup Mahnić pastir i javni djelatnik u Hrvata*, str. 109.

¹⁹ Petar GRGEC, *Dr. Rudolf Eckert*, Rijeka, 1995., str. 214.

²⁰ Vidi: Zlatko MATIJEVIĆ, »Poticaji i organiziranje II. hrvatskog katoličkog kongresa (sastanka) u Ljubljani i referat dr. Janka Šimraka o vjerskom jedinstvu Slavena (1913.)«, *Časopis za suvremenu povijest*, god. 33, br. 3, Zagreb, 2001., str. 707–723. Također vidi: *Spomen–knjiga o II. hrvatskom katoličkom kongresu u Ljubljani 1913. (Hrvatsko–slovenski katolički sastanak u Ljubljani 1913.)*, (ur. Janko ŠIMRAK), Rijeka, 1913.

biskupa »proučavali aktualne probleme« HKP-a i »provađali njegovu organizaciju«. ²¹ Sam biskup Mahnić držao se običnim članom HKS-a. ²² Od svoga osnutka pa sve do prisilnog samoraspuštanja Seniorat je bio jedna od najvažnijih i ujedno najkontroverznijih organizacija HKP-a. ²³

Nakon što su krajem 1910. u Zagrebu prestala izlaziti dva hrvatska katolička politička dnevnika: pravaško-frankovački orijentirano *Hrvatstvo* ²⁴ i izvanstranačko *Jutro*, ²⁵ među riječkim se kapucinima, predvođenima tadašnjim redodržavnikom o. Bernardinom Škrivanićem, ²⁶ počelo razmišljati o pokretanju novoga katoličkog političkog lista. ²⁷ Istodobno se o toj zamisli raspravljalo i u domagojskim redovima. Krajem 1910. godine bile su uspostavljene određene veze između riječkih kapucina i domagojaca u svrhu ostvarenja planiranoga novinskog pothvata. Prvi je broj novoga katoličkog političkog nestranačkog dnevnika, jednostavno nazvanog *Riječke novine*, tiskan s nadnevkom od 8. prosinca 1912. godine. ²⁸ Gotovo je nepotrebno reći da su sve uredničke konce u svojim rukama držali seniori dr. Petar Rogulja, ²⁹ dr. Rudolf Eckert ³⁰ i o. Milan Pavelić, ³¹ jedan od rijetkih isusovaca u redovima Seniorata, koji su upravo ustrojavali svoju organizaciju. Unatoč tomu, dnevnik je formalno ostao vlasništvo riječkih kapucina.

Neskriveno zadovoljstvo u redovima HKP-a nije dijelio Frano Supilo, ³² koji je tada u Rijeci izdavao *Riječki novi list*. On je u krugu pokretača *Riječkih novina* vidio ne samo političke protivnike (»klerikalce«) nego i opasne konkurente u medijskom prostoru. Odnos uredništava dvaju dnevnika može se najbolje opisati sintagmom »toljagaški rat«. ³³

²¹ NON QUIS, SED QUID [Augustin GUBERINA], *Sukob dviju ideja (domagojizma i kat. akcije) u hrvatskom katolicizmu*, Šibenik, 1937., str. 11.

²² A. BOZANIĆ, *Biskup Mahnić pastir i javni djelatnik u Hrvata*, str. 110.

²³ Vidi: Zlatko MATIJEVIĆ, »Hrvatski katolički seniorat i politika (1912.–1919.)«, *Croatica christiana periodica*, god. 24, br. 46, Zagreb, 2000., str. 121–162; Zdravko MATIĆ, »Hrvatski katolički seniorat i njegove karakteristike«, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, god. 40, br. 1, Zagreb, 2008., str. 211–230; Daniel PATAFTA – Zlatko MATIJEVIĆ, »Hrvatski katolički seniorat (1913.–1941.): Osnovne značajke od osnutka do raspuštanja«, *Croatica christiana periodica*, god. 44, br. 85, Zagreb, 2020., str. 133–146.

²⁴ Vidi: J. KRIŠTO, *Hrvatski katolički pokret (1903. – 1945.)*, str. 24–30.

²⁵ *Isto*, str. 59–62.

²⁶ Vidi: Bernardin Nikola Škrivanić i njegovo vrijeme. *Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenoga skupa o Bernardinu Škrivaniću, Rijeka, 7. – 9. lipnja 1996.* (ur. Darko DEKOVIĆ), Rijeka, 1997.; Tomislav Zdenko TENŠEK, »Škrivanićev krug i hrvatski kapucini«, *Hrvatski katolički pokret. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa održanog u Zagrebu i Krku od 29. do 31. ožujka 2001.* (ur. Zlatko MATIJEVIĆ), Zagreb, 2002., str. 393–402.

²⁷ P. GRGEC, *Dr. Rudolf Eckert*, str. 185.

²⁸ Vidi: Jasminka MILETIĆ, »'Riječke novine' i Hrvatski katolički pokret«, *Hrvatski katolički pokret. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa održanog u Zagrebu i Krku od 29. do 31. ožujka 2001.* (ur. Zlatko MATIJEVIĆ), Zagreb, 2002., str. 403–407.

²⁹ Vidi: Jure KRIŠTO, »Petar Rogulja i razvoj Hrvatskoga katoličkog pokreta: uz 80. obljetnicu smrti«, *Croatica christiana periodica*, god. 25, br. 47, Zagreb, 2001., str. 207–223.

³⁰ Eckertov je životopis uklopljen u širi kontekst djelovanja HKP-a. Vidi: P. GRGEC, *Dr. Rudolf Eckert*, str. 11

³¹ Vidi: Josip BADALIĆ, *Milan Pavelić svećenik i pjesnik (životopis)*, Zagreb, 1972.; Josip BADALIĆ, »Pjesnik Milan Pavelić i Hrvatski katolički pokret«, *Marulić*, god. 22, br. 96, Zagreb, 1989., str. 733–737.

³² Vidi: Josip HORVAT, *Supilo: život jednoga hrvatskog političara*, Zagreb, 1938.

³³ Vidi: Stanislav ŠKRBEČ, *Riječka zvijezda Gutenbergove galaksije: Tiskarstvo Rijeke i hrvatske glagoljske tiskare*, Rijeka, 1995., str. 306–309.

Na Badnjak 1912. godine osvanuo je na naslovnici *Riječkih novina* prvi »politički programni« članak HKP-a, odnosno Seniorata.³⁴ U njemu je seniorsko uredništvo dnevnika obznanilo stajalište prema »čisto narodnoj unutarnjoj politici hrvatskoga naroda.«³⁵ Posebno su istaknuta stajališta prema političkim strankama u Hrvatskoj,³⁶ Hrvatsko-ugarskoj nagodbi (1868.),³⁷ odnosu prema Slovincima i Srbima te »kršćanskom demokratizmu«, tj. kršćanskoj demokraciji.³⁸

Govoreći o Slovincima, u članku je doslovno rečeno: »Na đačkom kongresu u Ljubljani³⁹ naglasio je dr. Šušteršič⁴⁰ Hrvatima: Braćo! Vi sada stojite na hrvatskim tlima, a mi, kada k vama dođemo, stojimo na slovenskim tlima. Taj program narodnoga jedinstva Slovenaca i Hrvata, jest jedna od prvih točaka našega političkoga programa, i radit ćemo oko što većega narodnoga i političkoga približenja obaju naroda svom snagom i svim dopuštenim sredstvima...«⁴¹ Šušteršič se u proljeće 1911. godine, kao predsjednik (Sve)slovenske ljudske (pučke) stranke,⁴² još eksplicitnije izrazio o priželjkivanim slovensko-hrvatskim odnosima: »Ta mi Slovenci također smo i Hrvati, osjećamo se Hrvatima, i naš je politički ideal, da bi car Franjo Josip I.⁴³ kao hrvatski kralj zavladao također i svim slovenskim pokrajinama kao sastavnim dijelovima hrvatske države.«⁴⁴

O stajalištu hrvatskih katoličkih seniora prema Srbima izričito se kaže: »Dosta nam je teško označiti naše stanovište prema Srbima, a da ga ne moradnemo podvrći kasnije reviziji i raznim korekturama. Najprije naglasujemo, da mislimo, da je hrvatski i srpski narod jezično i

³⁴ Petar ROGULJA, *Pred zoru. (Prilog ideologiji katoličkoga pokreta u Hrvatskoj)*, Preštampano iz »Luč« 1916.–17., Zagreb, 1916., str. 10. Vidi: Veronika Mila POPIĆ, »'Naše stanovište u politici' – politički program pristaša Hrvatskoga katoličkog pokreta oko *Riječkih novina* (1912.–1914.)«, *Croatia christiana periodica*, god. 39, br. 75, Zagreb, 2015., str. 185–196.

³⁵ »Naše stanovište u politici«, nav. prema: Tihomir CIPEK – Stjepan MATKOVIĆ, *Programatski dokumenti hrvatskih političkih stranaka i skupina 1842. – 1914.*, Zagreb, 2006., str. 661.

³⁶ »Izvanstranački smo organ t. j. nijesmo učinili politički program nijedne stranke programom svoga lista.«, *Isto*.

³⁷ »Mi smo protunagodbenjaci. [...] Prema Ugarskoj zastupamo stanovište onoga: noli me tangere [ne dotakni me se]. [...] I prema Austriji zauzimamo isto takvo stanovište: samostalnosti Hrvatske.«, nav. prema: *Isto*, str. 662. Također vidi: Vasilije KRESTIĆ, *Hrvatsko-ugarska nagodba, 1868. godine*, Beograd, 1969.; Josip ŠARINIĆ, *Nagodbena Hrvatska: Postanak i osnove ustavne organizacije*, Zagreb, 1972.

³⁸ Vidi: Ljubo BOBAN, »Kršćanska demokracija u hrvatskoj stranačko-političkoj tradiciji«, *Politička misao*, god. 32, br. 2, Zagreb, 1996., str. 199–206.

³⁹ Sastanak hrvatsko-slovenskoga katoličkog đaštva održan je 1.–4. kolovoza 1912. godine u Ljubljani. J. KRIŠTO, *Prešućena povijest*, str. 307.

⁴⁰ Vidi: Janko PLETERSKI, *Dr. Ivan Šušteršič 1863. – 1925.: Pot prvaka slovenskega političnega katolicizma*, Ljubljana, 1998.; Andrej RAHTEN, *Ivan Šušteršič, der ungekrönte Herzog von Krain: Die slowenische katholische Bewegung zwischen trialistischem Reformkonzept und jugoslawischer Staatsidee*, Wien, 2012.

⁴¹ Nav. prema: T. CIPEK – S. MATKOVIĆ, *Programatski dokumenti*, str. 662.

⁴² Vidi: Andrej RAHTEN, *Slovenska ljudska stranka v dunajskem parlamentu: Slovenska parlamentarna politika v habsburški monarhiji 1897. – 1914.*, Celje, 2001.

⁴³ Vidi: Jean-Paul BLEDE, *Franz Joseph*, Oxford, 1994.; Steven BELLER, *Francis Joseph: Profiles in Power*, London, 1996.; Katrin UNTERREINER, *Kaiser Franz Joseph 1830–1916: Mythos und Wahrheit*, Wien, 2006.; John Van der KISTE, *Emperor Francis Joseph: Life, Death and the Fall of the Habsburg Empire*, Stroud, 2005.

⁴⁴ Nav. prema: P. GRGEC, *Dr. Rudolf Eckert*, str. 148. O slovensko-hrvatskim političkim odnosima i državno-nacionalnim koncepcijama vidi: Andrej RAHTEN, *Savezništva i diobe: Razvoj slovensko-hrvatskih političkih odnosa u Habsburškoj Monarhiji 1848. – 1918.*, Zagreb, 2008.

po plemenu isti.«⁴⁵ Među obadva ta dijela istog naroda nastupila je ogromna kulturna razlika, koja je učinila, da je hrvatski i srpski narod religijozno, prosvjetno i historički razdijeljen u dva gotovo protivna tabora. Uza sve to dubokom simpatijom promatramo borbu bratskoga srpskog i bugarskog naroda za oslobođenje potištenih braće na Balkanu.⁴⁶ A kakvo je vaše mišljenje o srpskom pitanju u Hrvatskoj? Upitat će nas kogod. Mi smo pristaše najveće tolerancije u svakom pitanju, pa i u ovom. Ne ćemo pitati kako je tko postao Srbinom: obaziremo se samo na tu činjenicu, da se danas priznaje u Hrvatskoj Srbima oko 700.000 ljudi, u Bosni 800.000, i srpsko pitanje prosuđujemo po tom *faktičkom* stanju. Srbe smatramo braćom jednakopravnom nama u svim hrvatskim zemljama, samo tražimo, da i oni prema nama budu braća, pa da zajedno s nama rade oko ostvarenja hrvatskoga političkoga programa.«⁴⁷ Članak završava riječima: »Hoćemo ono, što hoće svi pravi Hrvati, hoćemo jednu veliku i ujedinjenu kršćansku Hrvatsku, koja će biti pravedna prema svim vjeroispovijestima i u kojoj će biti zastupane sve hrvatske i slovenske zemlje.«⁴⁸

Premda taj »politički programni članak« nije imao nikakvu stranačku boju, bilo je posve razvidno da je HKP, predvođen seniorima, stupio u »aktivnu politiku« kao »neovisna i posebna grupa«.⁴⁹

Čim je buknuo svjetski rat, cenzorske su škare na sebi svojstven način onemogućavale redovito izlaženje toga jedinog katoličkog izvanstranačkog političkog dnevnika u Hrvatskoj. Konačno, odlukom su državnog odvjetništva u Rijeci, posljednjeg dana kolovoza 1914. godine, *Riječke novine* zabranjene. Državne su vlasti svoj čin opravdavale tvrdnjom da list »ugrožava vojnooperacijske i državne interese«.⁵⁰ S obzirom na činjenicu da je znatan dio hrvatskih katoličkih seniora prihvatio jugoslavensku ideologiju – »katoličko jugoslavenstvo« – kao sastavni dio svoga nacionalno-političkog programa, odluka državnog odvjetništva nije bila nimalo iznenađujuća, nego dapače očekivana.

Prestanak izlaženja *Riječkih novina* nije značio i potpuni nestanak izvanstranačkoga političkog katoličkog dnevnika u Hrvatskoj. Naime, u Zagrebu se, kao nastavak *Riječkih novina*, zalaganjem biskupa Mahnića i Seniorata te pristankom zagrebačkog nadbiskupa dr. Antuna Bauera,⁵¹ početkom rujna 1915. godine pojavio dnevnik *Novine*, koji su ponovno uređivali i u njemu imali odlučujuću riječ seniori.⁵²

⁴⁵ O genezi priklanjanja dijela organiziranih hrvatskih katolika ideologiji narodnoga jedinstva Slovenaca, Hrvata i Srba vidi: Jure KRIŠTO, »Katoličko priklanjanje ideologiji jugoslavenstva«, *Časopis za suvremenu povijest*, god. 24, br. 2, Zagreb, 1992., str. 25–45.

⁴⁶ Vidi: Zlatko MATIJEVIĆ, »Balkanski ratovi na stranicama 'Riječkih Novina' (1912.–1913.): Prilog poznavanju hrvatskoga katoličkog novinstva«, *Zbornik radova Franje Emanuela Hoška: Tkivo Kulture: U prigodi 65. obljetnice života*, Nela Veronika GAŠPAR (ur.), Zagreb – Rijeka, 2006., str. 189–215. Također vidi: Igor DESPOT, *Balkanski ratovi 1912. – 1913. i njihov odjek u Hrvatskoj*, Zagreb, 2013.

⁴⁷ Nav. prema: T. CIPEK – S. MATKOVIĆ, *Programatski dokumenti*, str. 662.

⁴⁸ *Isto*, str. 663.

⁴⁹ Zlatko MATIJEVIĆ, *Slom politike katoličkog jugoslavenstva: Hrvatska pučka stranka u političkom životu Kraljevine SHS (1919. – 1929.)*, Zagreb, 1998., str. 33.

⁵⁰ P. GRGEC, *Dr. Rudolf Eckert*, str. 262.

⁵¹ Vidi: *Zagrebački nadbiskup Dr. Antun Bauer u životu i djelu: O njegovom zlatnom svećeničkom jubileju 28. srpnja 1929.* (ur. Janko BARLÉ – Svetozar RITIG), Zagreb, 1929.; Ivan MACAN, »Antun Bauer – filozof i nadbiskup«, *Obnovljeni život*, god. 54, br. 2, Zagreb, 1999., str. 149–158.

⁵² Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike katoličkog jugoslavenstva*, str. 39. Tijekom svog dugogodišnjeg izlaženja *Riječke novine* su, ali sada kao zagrebački list, još nekoliko puta promijenile ime, ali ne i svoju ideološko-

Već je prvih ratnih mjeseci vlč. Fran Binički,⁵³ koji je i sam bio senior, došao na zamisao o potrebi poduzimanja odlučnih koraka kod Svete Stolice, odnosno kod pape Benedikta XV.,⁵⁴ u svrhu traženja zaštite interesa hrvatskog naroda nakon okončanja ratnog sukoba u koji je Hrvatska bila uključena na strani Središnjih vlasti. Držao je da akciju trebaju u svoje ruke uzeti članovi Seniorata. Vlč. Binički, koji je tada živio u Senju, obratio se 20. prosinca 1914. godine pismom dr. Rudolfu Eckertu u kome, između ostaloga, stoji: »Mene je strah za budućnost hrvatskoga naroda. Svršilo se kako mu drago, nama se slabo piše. [...] Morali bismo u prvome redu tražiti okrilje u Svete Stolice. [...] Mislim da bi trebalo napisati spomenicu u ime Seniorata – i to što prije – i preporučiti Svetome Ocu, da na diobi posegne za nas.«⁵⁵ Kao moguće potpisnike spomenice vlč. Binički je, osim sebe i dr. Eckerta, predvidio još i »Proroka«, tj. biskupa Mahnića, dr. P. Rogulju, Milka Kelo- vića, katoličkog novinara, vlč. Janka Šimraka,⁵⁶ grkokatoličkog svećenika, i eventualno još nekoga iz redova HKP-a.⁵⁷ Dr. Eckert se suglasio s njegovom idejom, ali je predložio da se oko izrade spomenice angažiraju ponajprije »stariji« pripadnici HKP-a. Prihvativši njegovu sugestiju, vlč. Binički pismom se obratio biskupu Mahniću te mu razložio svoju zamisao. Na biskupov poziv, vlč. Binički je krajem veljače 1915. godine došao u Rijeku. U blagovaonici je kapucinskog samostana predao biskupu Mahniću rukopis spomenice za papu Benedikta XV., koju je »sam na brzu ruku bio sastavio«⁵⁸. Istom se prigodom vlč. Bi- nički upoznao s o. Jozom Miloševićem,⁵⁹ tadašnjim provincijalom franjevačke provincije sv. Jeronima, sa sjedištem u Cresu, koji ga je obavijestio o svojim nastojanjima kod Svetog Oca u »korist Hrvatske«.⁶⁰ Kao sudionike sastanka vlč. Binički, osim sebe i o. Miloševića, navodi još samo biskupa Mahnića i o. B. Škrivanića.⁶¹ Prisutni su se svećenici složili da je nužno sastaviti spomenicu koju bi trebali potpisati »svi hrvatski i slovenski biskupi te pročelnici svih [katoličkih] organizacija«⁶².

Na izradi spomenice radilo se užurbano jer se opravdano pretpostavljalo da će Italija napu- stiti privremenu neutralnost te okrenuti leđa dotadašnjim saveznicama iz tabora Središnjih

---

političku poziciju. Posljednjih dana Prvoga svjetskog rata *Novine* su nazvane *Narodna politika*, da bi nakon uvođenja šestosiječanjske diktature kralja Aleksandra I. Karađorđevića promijenile ime u *Hrvatska straža*. Godine 1941. dobile su ime *Hrvatski glas*, ali su ubrzo nestale s novinskog neba Nezavisne Države Hrvatske.

⁵³ Vidi: Nikola BIČANIĆ, *Hrvatski katolički stražar s Nehaja: O životu i radu dr. Frana Biničkoga hrvatskog svećenika, rodoljuba i mučenika*, Zagreb, 1995.

⁵⁴ Vidi: Walter Hamilton PETERS, *The Life of Benedikt XV*, Milwaukee, 1959.; Jörg ERNESTI, *Benedikt XV: Papst zwischen den Fronten*, Freiburg – Basel – Wien, 2016.

⁵⁵ Nav. prema: P. GRGEC, *Dr. Rudolf Eckert*, str. 270.

⁵⁶ Vidi: Ivan PEKLIĆ, »Istaknuti biskup i profesor dr. Janko Šimrak«, *Zlatna dolina*, god. 7, br. 1, Slavonska Požega, 2001., str. 302–325; Ivan PEKLIĆ, »Prilozi za biografiju dr. Janka Šimraka (prigodom 50. obljetnice smrti)«, god. 29, br. 2, *Marulić*, Zagreb, 1996., str. 335–346.

⁵⁷ P. GRGEC, *Dr. Rudolf Eckert*, str. 270.

⁵⁸ Fran BINIČKI, *Moje tamnovanje: Uspomene iz nedavnih dana*, Zagreb, 1942., str. 13; IGNOTUS [Fran BINIČKI], »Nepoznati borci za slobodu Hrvatske«, *Hrvatska duša: Almanah hrvatskih katoličkih svećenika*, Druga knjiga (ur. Ivanko VLAŠIČAK), Zagreb, 1923., str. 333.

⁵⁹ Vidi: Ambroz VLAHOV, »O. Jozo Milošević (1869.–1926.): U povodu smrti«, *Hrvatska provincija sv. Jeronima franjevača konventualaca: Posljednjih stotinu godina (1907. – 2007.): Neki poznatiji likovi. Radovi znanstvenog skupa održanog u Zagrebu 29. i 30. rujna 2008.* (ur. Ljudevit MARAČIĆ), Drugi svezak, Zagreb, 2009., str. 398–404.

⁶⁰ F. BINIČKI, *Moje tamnovanje*, str. 13.

⁶¹ IGNOTUS, »Nepoznati borci za slobodu Hrvatske«, str. 333.

⁶² F. BINIČKI, *Moje tamnovanje*, str. 13.

vlasti i ući u rat na strani sila Antante.⁶³ Kada je prva verzija spomenice bila napisana, dne 6. ožujka 1915. godine sazvan je širi sastanak kod riječkih kapucina. Osim biskupa Mahnića, vlč. Biničkoga, o. Miloševića i o. B. Škrivanića, od Hrvata su bili nazočni još i: don Frane Bulić,⁶⁴ dr. Ante Dulibić, o. M. Pavelić, dr. Matko Laginja,⁶⁵ vlč. Vjekoslav Spinčić, dr. Dinko Trinajstić, dr. Šime Kurelić i vlč. Josip Grašić te možda još netko od neimenovanih pojedinaca.⁶⁶ Na riječkom je sastanku sudjelovao i vlč. Janez E. Krek⁶⁷ kao slovenski izaslanik. Nije isključeno da je uz njega na sastanku bio i vlč. Anton Korošec.⁶⁸

Iako su Slovenci bili zastupljeni na sastanku, ipak je predloženo da se u Rijeci usvojena spomenica dostavi čelništvu Slovenke ljudske (pučke) stranke i ljubljanskom nadbiskupu Antonu B. Jegliču.⁶⁹ Biskup Mahnić osobno je odnio spomenicu u Ljubljani. Na sastanku koji je uslijedio, uz biskupa Mahnića, bili su prisutni predstavnici slovenske crkveno-političke elite, tj. nadbiskup Jeglič, vlč. J. E. Krek, vlč. Anton Korošec⁷⁰ i dr. I. Šusteršič. Osim njih, sastanku su nazočili dr. A. Dulibić i dr. Božo Vuković, dalmatinski zastupnici na Carevinskom vijeću (parlamentu) u Beču.⁷¹ Nakon provedene rasprave tekst Riječke spomenice je prihvaćen.⁷² Biskup Jeglič, koji je imao manjih primjedaba,⁷³ ustvrdio je, u pismu o. J. Miloševiću, datiranom u Ljubljani 27. ožujka 1915. godine, da je Spomenicu potpisao jer je držao da je »zadeva imenitna«⁷⁴.

Autori konačne redakcije Riječke spomenice bili su vlč. Binički, koji je za nju prikupio povijesne podatke, o. Milošević, koji je obradio njezinu pravnu stranu i biskup Mahnić, koji ju je preveo na latinski jezik.⁷⁵ Zanimljivo je da se u memoarskoj literaturi navodi da su »konačna redakcija« Spomenice i njezin »prijevod u latinski« povjereni don F. Buliću.⁷⁶

⁶³ Vidi: Vladimir ŠULEK, *Diplomatska historija Centralnih sila 1882–1915*, Drugi svezak, Zagreb, 1939., str. 217–236.

⁶⁴ Vidi: Ljubo BOBAN, »Prilozi za političku biografiju don Frane Bulića (1914–1934)«, *Kontroverze iz povijesti Jugoslavije: Dokumentima i polemikom o temama iz novije povijesti Jugoslavije* (Ljubo BOBAN), Zagreb, 1987., str. 98–101.

⁶⁵ Vidi: *Matko Laginja: O stogodišnjici rođenja oca Istre 1852.–1952.*, Vinko ANTIĆ – Vilko GRBAC – Vlado PAVLINIĆ (ur.), Rijeka – Pazin – Pula, 1952.

⁶⁶ Vidi: Lj. BOBAN, »Prilozi za političku biografiju don Frane Bulića (1914–1934)«, str. 98, bilj. 4.

⁶⁷ Vidi: Petar GRGEC, »Dr. Janez Ev. Krek. (27. XI. 1865. – 8. X. 1917.)«, Janez Ev. KREK, *Socijalni eseji, govori i nacrti*, (Prvi dio), (ur. Petar GRGEC), Zagreb, 1920., str. I–XXXVIII. O golemom ugledu koji je vlč. Krek uživao među hrvatskim seniorima vidi: Petar ROGULJA, *Dr. Janez E. Krek: Crtica jednog novinara prigodom pedesete godišnjice rođenja prvoga slovensko-hrvatskoga socijalnoga politika*, Pretiskano iz »Luči« 1915./16., Zagreb, 1916.

⁶⁸ Velimir DEŽELIĆ sin, *Kakvi smo bili? Zapisi mojoj unučadi: Život zagrebačke obitelji od 1827. do 1953.*, II. knjiga, Zagreb, 2011., str. 808.

⁶⁹ Vidi: Jože JAGODIČ, *Majhen oris velikega življenja: Nadškof Anton Bonaventura Jeglič*, Celje, 2013.

⁷⁰ Vidi: Feliks J. BISTER, *Anton Korošec, državnozbornski poslanec na Dunaju: Življenje in delo 1872. – 1918.*, Ljubljana, 1992.

⁷¹ Janko PLETERSKI, *Prvo opredeljenje Slovenaca za Jugoslaviju*, Beograd, 1976., str. 74.

⁷² Bogdan KRIZMAN, »Predavanje Antona Korošca o postanku Jugoslavije«, *Historijski pregled*, god. 5, br. 1, Zagreb, 1959., str. 66.

⁷³ »Ja sam izrazio želju za nekim ispravkama.« Nav. prema: J. PLETERSKI, *Prvo opredeljenje Slovenaca za Jugoslaviju*, str. 74.

⁷⁴ HR – Arhiv Provincije franjevaca konventualaca na sv. Duhu, Zagreb, Ostavština o. J. Miloševića (dalje: HR – APFK, Ost. o. J. Miloševića), kut. 1.

⁷⁵ I. RADIĆ, *Doktor Antun Mahnić biskup krčki*, str. 187–188.

⁷⁶ V. DEŽELIĆ sin, *Kakvi smo bili?*, str. 808.

O. Pavelić bio je zadužen skupiti potpise hrvatskih i slovenskih crkvenih dostojanstvenika i uglednih katoličkih svjetovnjaka. Jednu verziju Riječke spomenice,⁷⁷ koju je rukom prepisao o. Milošević, potpisali su osim nadbiskupa A. B. Jegliča, još i predsjednik i dva potpredsjednika Kluba hrvatsko-slovenskih zastupnika u Carevinskom vijeću u Beču (vlč. A. Korošec te dr. A. Dulibić i vlč. J. E. Krek.), predsjednik Hrvatskoga katoličkog narodnog saveza u Zagrebu (dr. Josip Lang, pomoćni zagrebački biskup), predsjednik Seniorata hrvatskih akademskih katoličkih društava: »Hrvatska«, »Domagoj«, »Preporod«. »Kačić«, »Antunović«, »Pavlinović«, »Dobrića«, »Strossmayer« i »Martić« te ostalih devet bogoslovskih zborova i Leonova društva za Hrvatsku (vlč. F. Binički), predsjednik Pijeva društva za Hrvatsku (dr. Stjepan Markulin, odvjetnik), predsjednik Saveza slovenskih kršćanskih socijala (Anton Sušnik), predsjednik Sveslovenske ljudske (pučke) stranke (dr. I. Šusteršič), predsjednik Seniorata slovenskih katoličkih akademskih društava (Bogumil Remec) i predsjednik Apostolata sv. Ćirila i Metoda za ljubljansku biskupiju (vlč. Ignacij Nadrah). Posljednji se na Spomenicu, koja nosi nadnevak od 4. travnja 1915. godine, potpisao biskup Mahnić. Svi su potpisi, osim Mahnićeva, iz nepoznatih razloga precrtani.⁷⁸ Na konačnoj je verziji Riječke spomenice ostao samo Mahnićev potpis.⁷⁹

U osnovi je »Riječka spomenica« imala samo dva dijela, tj. povijesni i aktualno politički. Razlog obraćanja Svetom Ocu objasnili su autori Spomenice velikom zabrinutošću za skorbu budućnost Hrvata smještenih na Balkanskom poluotoku, koji je »poput mosta između katoličkog Zapada i raskolničkog [pravoslavnog] Istoka«⁸⁰. Za sastavljače Spomenice nije bilo nimalo dvojbe kako »uistinu treba vjerovati da je [Hrvatima] božanska Providnost namijenila tešku ulogu da štite katoličku stvar«⁸¹. U nastavku je prikazana stoljetna veza Hrvata i Svete Stolice (prvi slavenski narod koji je primio kršćanstvo; vjernost Hrvata nasljednicima sv. Petra u doba Focijeva raskola;⁸² očuvanje prave katoličke vjere u doba patarenstva (bogumilstva) u Bosni;⁸³ uspješna obrana katoličanstva pred protestantskom »heretičkom pošasti« i dr.).⁸⁴

Nakon ukazivanja na činjenicu da je Hrvatska u borbama protiv osmanlijskih osvajača stekla naslov »snažni štit i predziđe kršćanstva«,⁸⁵ autori su donijeli sažet pregled hrvatske

⁷⁷ Strojopisna i rukopisna inačica Spomenice sadržajno su identične, osim što na strojopisnoj nema potpisa. Vidi: Tomislav MRKONJIĆ, »Hrvatski katolički pokret i 'Riječka spomenica' iz travnja 1915. (Latinski koncept)«, *Hrvatski katolički pokret. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa održanog u Zagrebu i Krku od 29. do 31. ožujka 2001.* (ur. Zlatko MATIJEVIĆ), Zagreb, 2002., str. 437–456.

⁷⁸ »Sanctissime Pater!«, HR – APFK, Ost. o. J. Miloševića, kut. 1. Na Spomenici je, zbog pomutnje oko imena predsjednika Leonova društva za slovenske zemlje, izostavljen potpis kanonika Josipa Gruđena. Preslik zadnje stranice Spomenice s precrtanim imenima vidi: *Pilar*, god. 4, br. 7(1)–8(2), Zagreb, 2009., str. 232.

⁷⁹ IGNOTUS, »Nepoznati borci za slobodu Hrvatske«, str. 333.

⁸⁰ »Riječka spomenica. Hrvatski prijevod«, *Pilar*, god. 4, br. 7(1)–8(2), Zagreb, 2009., str. 233. Spomenicu je s latinskog prevela dr. sc. Jadranka Neralić.

⁸¹ *Isto*.

⁸² Focije I. (o. 820. – 893.), carigradski patrijarh (858. – 867. i 877. – 886.).

⁸³ Vidi: Franjo ŠANJEK, *Bosansko–humski (hercegovački) krstjani i katarsko–dualistički pokret u srednjem vijeku*, Zagreb, 1975.; Jaroslav ŠIDAK, *Studije o »Crkvi bosanskoj« i bogumilstvu*, Zagreb, 1975.; Pejo ČOŠKOVIĆ, *Crkva bosanska u XV. stoljeću*, Sarajevo, 2005.; Dominik MANDIĆ, *Bogomilska crkva bosanskih krstjana. Sabrana djela Dominika Mandića*, Svezak III., Mostar, 2013., str. 9–410.

⁸⁴ Vidi: »Riječka spomenica. Hrvatski prijevod«, str. 233–235.

⁸⁵ *Isto*, str. 236.

političke povijesti od 7. do 19. stoljeća u svjetlu mađarskoga ekspanzionizma i austrijske dvolichne politike.

U Spomenici je istaknuto da je Hrvatska, s jedne strane, kao dio Austro-Ugarske Monarhije, bila ugrožena od mađarskih političkih presizanja i nametanja »kuge liberalizma«, a s druge strane, od ideje »Velike Srbije«,⁸⁶ koju je promovirala dinastija Karađorđević na čelu s kraljem Petrom.⁸⁷

Hrvatska, koja se našla u teškom položaju, vapila je za pomoć koju je, eventualno, mogao pružiti jedino Sveti Otac. Stoga su autori Spomenice smjerno molili Benedikta XV. da se svojim velikim autoritetom zauzme za Hrvatsku na mirovnoj konferenciji, nakon što oružje utihne. Papino zauzimanje za Hrvatsku bilo je u interesu samoga katoličanstva (*causa catholica*),⁸⁸ Naime, prema tvrdnjama iznesenim u Spomenici, u Hrvatskoj je katolička vjera bila bolje očuvana nego u austrijskom i mađarskom dijelu Monarhije. U prilog toj tvrdnji iznesene su sljedeće činjenice: a) u banskoj Hrvatskoj je i nadalje ostao na snazi austrijski konkordat iz 1855. godine, iako je u drugim dijelovima države bio derogiran, b) kalvinizam se nije raširio u Hrvatskoj unatoč neprestanim nastojanjima mađarskih državnih organa i c) u Hrvatskoj nije bila dopuštena rastava braka⁸⁹.

U Spomenici je posebno istaknuto djelovanje Hrvatskoga katoličkog pokreta, koji je tijekom svoga dvanaestogodišnjeg postojanja uvelike napredovao na »svim područjima javnog života«⁹⁰.

Konačno, u Spomenici su izneseni prijedlozi i argumenti za moguće rješenje hrvatskoga državno-pravnog pitanja nakon rata. U slučaju da Austro-Ugarska Monarhija izađe iz rata kao pobjednica, autori obećavaju da će Hrvati ostati vjerni svome zakonitom vladaru iz habsburško-lorenske kuće, ali pod uvjetom ispunjenja određenih zahtjeva: »1. Ujedinjenje svih zemalja, koje zbog etnografskih ili civilizacijskih razloga pripadaju hrvatskom narodu, u jednu zajednicu ili političko tijelo. 2. Hrvatskim zemljama treba priključiti područja koja nastanjuju Slovenci. Naime Slovenski je narod i jezikom blizak Hrvatima. Nadalje, oba naroda imaju većinom zajedničku povijest i što je najvažnije, Slovenski je narod u cijelosti katolički. [...] A svima je zajednička želja da se Hrvati i Slovenci što prije ujedine u političku, društvenu i [državnu] zajednicu. [...] Treba se nadati da iz ovog zajedništva sa Slovincima veliku korist u Hrvatskoj ne će imati samo katolička stvar, nego dapače, da će Hrvati, kojima je pridružen slovenski narod, brojem i sposobnošću ojačani nadići Srbe i lakše zadobiti premoć na Balkanu, koji je većim dijelom šizmatički. 3. Treba tako prihvatiti ujedinjenje Hrvata i Slovenaca u jedno političko tijelo, u kojem ne bi imali zajednički oblik države ni s Austrijom niti s Mađarskom, nego bi utemeljili kraljevstvo s vlastitim zakonima i ustanovama pod vlašću Austrijskog Cara, s čašću, titulom i krunom Hrvatskog Kralja. [...] Ali ako bi se dogodilo – sačuvalo nas od toga Bog – da Austrija iz rata izađe poražena i ispune se želje njezinih neprijatelja, molimo Tvoju Svetost da se zauzme kako

---

⁸⁶ Vidi: Stanko ŽULJEVIĆ, *Srpski etnos i velikosrpstvo*, Zagreb, 1997.

⁸⁷ »Riječka spomenica. Hrvatski prijevod«, str. 240. Vidi: Dragan R. ŽIVOJINOVIĆ, *Kralj Petar I Karađorđević*, I–III, Beograd, 2003.

⁸⁸ »Riječka spomenica. Hrvatski prijevod«, str. 241.

⁸⁹ *Isto*.

⁹⁰ *Isto*.

bi se hrvatski narod ujedinio sa Slovencima u hrvatsko⁹¹ kraljevstvo s punom političkom, nacionalnom i vjerskom slobodom te neovisnošću o bilo kojoj drugoj državi. Ako se pak ne bi moglo postići da se Hrvati i Slovenci ujedine u jedno kraljevstvo s punom slobodom i s vlastitim kraljem, neka Tvoja Svetost uznastoji da se postigne barem to da dođe do bilo kakve promjene, pa makar i takve da se Hrvati i Slovenci ujedine u jednom cjelovitom tijelu [području] u kojem bi svi bili okupljeni.«⁹²

Konačno je, kao važan razlog za ujedinjenje Hrvata i Slovenaca u jednu političku cjelinu (državu), navedena mogućnost stvaranja povoljnih uvjeta za ujedinjenje grčko-istočne (pravoslavne) Crkve s Rimskom, tj. katoličkom: »S pravom se treba nadati da će se zahvaljujući pojačanom radu na ujedinjenju onih milijuna raskolnika, tj. pravoslavnih vjernika, koji žive unutar granica Hrvatske, vratiti u jedinstvo s Rimskom Crkvom.⁹³ Zbog toga će katoličanstvo na cijelom šizmatičkom Istoku ubirati mnoge plodove.«⁹⁴

Zajedno s Mahničevim popratnim pismom, datiranim u Krku 10. travnja 1915. godine,⁹⁵ Riječku spomenicu papi Benediktu XV. u Rim odnijeli su o. J. Milošević i o. Miroslav Škrivanić.⁹⁶ Da ne bi pala u ruke nepozvanih osoba, o. Milošević ju je sakrio u svoj putni kovčeg i tako prenio u Italiju i uručio papi.⁹⁷ Papa Benedikt XV., upoznavši se sa sadržajem Spomenice, obećao je dvojici redovnika da će se založiti za ono što se u njoj traži bude li mu omogućeno sudjelovati na mirovnoj konferenciji.⁹⁸ Usput papa im je natuknuo da je Rusija spremna pristati na odredbe još uvijek nepotpisanoga Londonskog ugovora (1915.),⁹⁹ što je značilo da je »južne Slavene« s područja Austro-Ugarske Monarhije ostavila na milost i nemilost Italiji, željnoj teritorijalnih dobitaka na istočnojadranskoj obali. Čuvši papine riječi, o. Milošević se toliko zbunio da mu je »zabjegli riječ« te nije smogao snage postaviti daljnja pitanja u svezi s mogućim sadržajem sporazuma između Italije i sila Antante.¹⁰⁰

Osim Benediktu XV. primjerak Riječke spomenice uručen je i Pietru Gasparriju,¹⁰¹ državnom tajniku Svete Stolice.¹⁰² Jedan neimenovani »visoki rimski dostojanstvenik«, kojemu

⁹¹ U tekstu su precrtane riječi »meridionale sclavicum« (= južnoslavensko). Vidi: *Isto*, str. 243.

⁹² *Isto*, str. 242–243.

⁹³ O nastojanjima hrvatskih katoličkih seniora na uspostavi crkvenog jedinstva vidi: Janko ŠIMRAK, »Religiozno jedinstvo Slavena«, *Spomen-knjiga o II. hrvatskom katoličkom kongresu u Ljubljani 1913. (Hrvatsko-slovenski katolički sastanak u Ljubljani 1913.)*, (ur. Janko ŠIMRAK), Rijeka, 1913., str. 13–34.

⁹⁴ »Riječka spomenica. Hrvatski prijevod«, str. 243–244.

⁹⁵ HR – APFK, Ost. o. J. Miloševića, kut. 1.

⁹⁶ Riječ je o nećaku o. B. Škrivanića, koji se nakon završetka rata pridružio redovničkom subratu o. Jeronimu Tomcu u njegovu bezuspješnu nastojanju provođenja reformi u Katoličkoj Crkvi. Nakon što je vrh Crkve odbio Tomčeve prijedloge – (kardinal Gasparri: »Non his defensoribus indiget sancta Mater Ecclesia! Ne treba takvih branitelja Sveta Majka Crkva!«) – obojica su napustili kapucinski red. Vidi: Zlatko MATIJEVIĆ, »Riječki kapucin o. Jeronim Tomac i njegovi neuspjeli pokušaji reforme Katoličke Crkve (1918. – 1920.)«, *Ljudi – stranke – događaji: Prizori iz hrvatske političke povijesti*, Zagreb, (Zlatko MATIJEVIĆ), 2019., str. 259–280.

⁹⁷ IGNOTUS, »Nepoznati borci za slobodu Hrvatske«, str. 333–334.

⁹⁸ F. BINIČKI, *Moje tamnovanje*, str. 14.

⁹⁹ Vidi: Milan MARJANOVIĆ, *Londonski ugovor iz godine 1915.: Prilog povijesti borbe za Jadran 1914.–1917.*, Zagreb, 1960.

¹⁰⁰ V. DEŽELIĆ sin, *Kakvi smo bili?*, str. 809.

¹⁰¹ Vidi: *Il Cardinale Pietro Gasparri*, L. FIORELLI (ur.), Roma, 1960.; *Il cardinale Pietro Gasparri, segretario di Stato (1914–1930)*, (ur. Laura PETTINAROLI – Massimiliano VALENTE), Heidelberg, 2022.

¹⁰² Marijo MATULIĆ, »Postanak Jugoslavije«, *Seljački kalendar*, za prestupnu godinu 1928., Zagreb, 1927., str. 42.

su dvojica redovnika pokazala Spomenicu, logično je zapitao o. Miloševića: »Pa zašto ta Hrvatska ne bi bila potpuno sama za sebe?« Na to je pitanje dobio maglovit odgovor: »[Hrvatska] se ne bi mogla održati u modernoj svjetskoj utakmici, u kojoj mogu opstojati samo veliki državni organizmi.« Očito iznenađen malodušnošću dvojice kapucina crkveni je dostojanstvenik, u maniri iskusnog političara, uzvratio sljedećim riječima: »Kako malena?! Dođe jedan rat, pa se proširi desno; dođe drugi rat, pa se proširi lijevo!«, pritom je pokazivao laktovima kako bi se to imalo događati.¹⁰³

U Rimu su oo. Milošević i Škrivanić dolazili u doticaj i s ljudima izvan Katoličke Crkve. Posebno je bio zanimljiv susret s dr. Antom Trumbićem,¹⁰⁴ predsjednikom emigrantskoga Jugoslavenskog odbora,¹⁰⁵ kojega je o. Milošević upozorio na rusko pristajanje uz Londonski ugovor, ali mu, naravno, nije odao od koga je to čuo.¹⁰⁶

Boravak redovničkoga dvojca u Rimu nije ostao nezamijećen. Nikolaj Vasiljevič Poggenpohl, savjetnik ruskog veleposlanstva u Rimu, izvijestio je, na temelju informacije do koje je došao ruski obavještajac i novinar Vsevolod P. Svjatkovski, Sergeja Dimitrijeviča Sazonova,¹⁰⁷ ministra vanjskih poslova, kako oo. Milošević i Škrivanić tvrde da sudionici sastanaka u riječkom kapucinskom samostanu drže da »hrvatske i slovenske zemlje moraju u svakoj kombinaciji ostati jedna nerazdjeljiva cjelina« te da je poželjno, da bi »Hrvati i Slovenci postali dijelom ujedinjene jugoslavenske države pod državom (!) Karađorđevića«¹⁰⁸. Iako je ta informacija proturječila sadržaju dviju poznatih inačica Riječke spomenice,¹⁰⁹ u osnovi nije bila netočna. Naime, valja imati na umu da je o. J. Milošević smatrao da se »Hrvati mogu složiti i s drugima izvan monarhije«¹¹⁰. Drugim riječima, zanosio se, zajedno s nekim drugim pojedincima iz svećeničkih i svjetovnjačkih katoličkih krugova u Hrvatskoj i slovenskim zemljama, idejom o nekoj široj južnoslavenskoj državnoj zajednici izvan granica Austro-Ugarske Monarhije, u kojoj bi bilo riješeno hrvatsko nacionalno pitanje.¹¹¹

Nakon što su se oo. Milošević i Škrivanić vratili u Rijeku, izvijestili su na manjem izvještajnom sastanku o rezultatima boravka u Vječnom Gradu.¹¹²

O. M. Škrivanić uputio se potom u Zagreb, gdje je u uredništvu *Novina* izvijestio prisutne seniore o onome što je saznao u Rimu o talijansko-antantinim dogovorima o ustupanju

¹⁰³ Petar GRGEC, *Krvava služba: Ratne uspomene*, Prvi dio, Zagreb, 1940., str. 148.

¹⁰⁴ Vidi: Ante SMITH PAVELIĆ, *Dr. Ante Trumbić: Problemi hrvatsko-srpskih odnosa*, München, 1959.; Ivo PETRINOVIĆ, *Ante Trumbić: Politička shvaćanja i djelovanja*, Zagreb, 1986.; Život i djelo Ante Trumbića, Prilozi sa znanstvenog skupa (ur. Ljubo BOBAN – Ivo JELIĆ), Zagreb, 1991.

¹⁰⁵ Vidi: Milada PAULOVÁ, *Jugoslavenski odbor (Povijest jugoslavenske emigracije za svjetskog rata od 1914.–1918.)*, Zagreb, 1925.

¹⁰⁶ F. BINIČKI, *Moje tamnovanje*, str. 14. O tome koliko je Londonski ugovor bio doista dobro čuvana tajna vidi: Dragovan ŠEPIĆ, »Pitanje tajnosti Londonskog ugovora od 1915. g.«, *Zbornik Historijskog instituta Slavonije*, god. 2, Slavonski Brod, 1964., str. 85–105.

¹⁰⁷ Vidi: *Fateful Years 1909. – 1916.: The Reminiscences of Serge Sazonov, G.C.B., G.C.V.O.: Russian Minister for Foreign Affairs: 1914*, London, 1928.

¹⁰⁸ Ante MANDIĆ, *Fragmenti za historiju ujedinjenja: Povodom četrdesetgodišnjice osnivanja Jugoslavenskog odbora*, Zagreb, 1956., str. 161. Izvješće nosi nadnevak od 24./11. travnja 1915. godine.

¹⁰⁹ Zanimljivo je da je dr. P. Rogulja tvrdio da mu se čini da je u Spomenici »predviđena nezavisna kraljevina Hrvatska, koja bi stupila u nekakvu vezu sa Srbijom i Crnom Gorom«. P. GRGEC, *Krvava služba*, str. 148.

¹¹⁰ F. BINIČKI, *Moje tamnovanje*, str. 13.

¹¹¹ J. KRIŠTO, *Prešućena povijest*, str. 337.

¹¹² IGNOTUS, »Nepoznati borci za slobodu Hrvatske«, str. 334.

znatnih dijelova hrvatskih i slovenskih krajeva na Jadranu, dakako u zamjenu za napuštanje neutralnosti i stupanje u rat na strani sila Antante. Nakon početnog »zaprepaštenja«, konačno je ipak »prevladala nada i vjera da je nemoguće te bi slavenska Rusija pristala na neki Antantin sporazum s Italijom s tolikim megalomanskim zahtjevima Italije«¹¹³. Na njihovu žalost, nada i vjera su se pokazale posve neutemeljenima.

Kada je poslije završetka Prvoga svjetskoga rata, zahvaljujući aktivnom sudjelovanju dijela hrvatskih i slovenskih crkveno-političkih elita, stvoreno Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca (1918.),¹¹⁴ to je za Hrvate i Slovence značilo napuštanje srednjoeuropskoga uljudbenog kruga i ulazak u imaginarni balkanski geopolitički prostor sa svim njegovim nepredvidivim zamkama.

SUMMARY

SECRET DIPLOMACY OF SOME CATHOLIC PRIESTS AND LAYPERSONS AT THE BEGINNING OF THE FIRST WORLD WAR: THE CROATIAN CATHOLIC MOVEMENT/CROATIAN CATHOLIC SENIORATE AND THE RIJEKA MEMORIAL (1915)

Based on scientific and journalistic literature, as well as available sources, the author has reconstructed the secret diplomatic activities of some Croatian and Slovenian Catholic priests and laypersons, members of the Croatian and Slovenian Catholic movements, at the beginning of the First World War. Leading the initiative for the drafting of the so-called Rijeka Memorial (1915), which was intended for Pope Benedict XV, was the Croatian Catholic Seniorate, an elite organization of Croatian Catholic priests and laypersons. The Memorial, signed by Bishop Antun Mahnić of Krk, the initiator of the Croatian Catholic Movement, sought the Pope's help in protecting Croatian and Slovenian national rights after the end of the world war. This implied the creation of an independent Croatian state, either within or outside the borders of the Monarchy, which would also include Slovenian lands.

The central figures in the entire effort to prepare, draft, and deliver the Memorial to the Holy Father, besides Bishop Mahnić, were Reverend Fran Binički and Father Jozo Milošević. Milošević advocated for the creation of a broader South Slavic state community outside the Monarchy, which was realized after the military and political collapse of the Central Powers at the end of 1918 (the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes).

KEY WORDS: *Croatian Catholic Movement, Croatian Catholic Seniorate, Pope Benedict XV, Rijeka Memorial, Bishop Antun Mahnić, fr. Jozo Milošević, rev. Fran Binički*

¹¹³ V. DEŽELIĆ sin, *Kakvi smo bili?*, str. 810.

¹¹⁴ Vidi: Zlatko MATIJEVIĆ, »Katolička crkva u Hrvatskoj i stvaranje jugoslavenske države 1918.–1921. godine«, *Povijesni prilozi*, god. 5, Zagreb, 1986., str. 1–93.

